

УДК 374.7:378.046

Чернишова Євгенія Родіонівна – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової та науково методичної роботи ДВНЗ «Університету менеджменту освіти» НАПН України
E-mail: andragogika@ukr.net

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

В статті досліджено безперервність освіти, яка виступає у сучасному культурно-освітньому контексті як ідея, принцип навчання, якість освітнього процесу, умова становлення та розвитку людини. Доведено, що ідея безперервної освіти виникла давно, пройшла тривалий період розвитку та імплементації в навчально-педагогічну дійсність європейського простору, а також виявлено тенденції реалізації означених процесів у контексті освіти дорослих.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, безперервність освіти, освіта дорослих, генерація знань, принцип навчання протягом життя.

Одним із пріоритетних чинників об'єднання людства на основі ціннісних орієнтирів, безумовно, стає безперервність освіти, яка виступає у сучасному культурно-освітньому контексті як ідея, принцип навчання, якість освітнього процесу, умова становлення та розвитку людини. Освіта дорослих є найважливішим інструментом суспільного розвитку, чинником усунення суперечностей між зростаючими вимогами сучасної епохи та парадигмою освіти.

За останні десятиліття кардинально змінилася генерація знань, засоби їх передачі, а також багаторазово зріс обсяг інформації, тобто, можна констатувати що нині ми живемо в умовах суспільства знань. Прийнята у США шкала показників виміру знань фахівця, а саме їх старіння або напіврозпад, з часом (упродовж 5 років) суттєво знижується. Одним із шляхів розв'язання проблеми є в переході до неперервної освіти протягом життя, де базова освіта періодично повинна доповнюватися програмами додаткової (формальної та неформальної) освіти й організується не як кінцева, завершена, а лише як основа (фундамент), що доповнюється іншими програмами.

Актуальність освіти дорослих як складової національної системи освіти зумовлена посиленням ролі цієї освіти у розвитку сучасного суспільства, що пояснюється загальними процесами прискорення соціально-економічних, науково-технічних та соціокультурних змін як на глобальному, так і на локальному рівнях. Сучасна людина для активної самореалізації та успішного суспільного функціонування зобов'язана постійно підтримувати, на нашу думку, знаннево-інформаційний та культурно-цивілізаційний тонус.

Світоглядно-філософською і концептуальною засадами розвитку безперервної освіти та освіти дорослих має сьогодні бути глибоке усвідомлення необхідності для кожної людини та суспільства загалом постійного активно-перетворюючого та самореалізаційного перебування у різноманітні інформаційно-цивілізаційних середовищ. Ми безперечно підтримуємо думку українського педагога С. Гончаренка, який зазначав, що «Сучасне уявлення про освіту дорослих як феномен вітчизняної і світової культури, як силу, яка долає суперечності цивілізації, джерело неперервного розвитку людини в професії вимагає всебічного міждисциплінарного теоретичного опрацювання його онтологічних основ. Інноваційні процеси, що відбуваються в духовній, соціально-політичній і економічній сферах суспільства, поставили систему освіти дорослих перед необхідністю переосмислення ціннісної і соціально-культурної значущості освіти, основна місія якої в умовах сучасності полягає в тому, щоб допомогти людині вийти з оточення речей і предметів у простір життєвих смислів і цінностей, в світ людської духовності» [3, с. 72].

В сучасному світі є чимало міжнародних організацій, діяльність яких присвячена проблемам змістово-організаційного, навчально-педагогічного, політико-правового, соціально-громадського наповнення концепції та реальної практики освіти впродовж життя і освіти дорослих.

Ідея безперервної освіти в Європі виникла достатньо давно, пройшла тривалий період розвитку та імплементації в навчально-педагогічну сферу європейського простору розвитку освітніх послуг, технологій і законодавства та набула надзвичайної популярності, що й сприяло швидкому урізноманітненню форм і методів її нормативно-правового закріплення в країнах Європи та світу. Нині європейське освітнє співтовариство вже тривалий час розглядає питання безперервної освіти та її принципи як основу розбудови єдиного європейського простору освіти, невід'ємною складовою якого прагне стати і Україна. В Європі однією з провідних таких організацій є Європейська асоціація освіти дорослих, якою на основі проведеного дослідження розроблено рекомендації для урядів різних країн щодо реалізації концепції освіти впродовж життя [2, с. 49]. Рада Європи затвердила навчання протягом життя як один з основних компонентів європейської соціальної моделі. Таке навчання не обмежується лише сферою освіти; воно також є критичним чинником у сферах зайнятості й соціального забезпечення, економічного зростання і конкурентоспроможності [6].

Європейська стратегія зайнятості (European employment strategy) погоджена 22 липня 2003 р., в свою чергу визначила керівні принципи політики розвитку навчання протягом життя. Ці керівні принципи закликають країни ЄС звернути увагу на дефіцит робочої сили з відповідними навичками і заохочують їх здійснювати всебічні стратегії навчання протягом життя, щоб озброїти громадян навичками, необхідними у сучасній економіці. Керівні принципи визначають необхідність збільшення інвестицій в людські ресурси, особливо через

навчання дорослих підприємствами [7].

Стан розвитку освіти протягом життя постійно перебуває в центрі уваги різноманітних європейських інституцій. Зокрема, регулярно проводяться відповідні статистичні дослідження. В одному з останніх цільова група для отримання статистичних даних щодо навчання протягом життя включає людей у віці між 25 і 64 роками і обмежується періодом чотирьох тижнів перед опитуванням. Дані наведено за оглядом «Quality Report on the European Union Labour Force Survey 2007» [8].

Дуже показовою є кореляція між рівнем попередньої освіти та ступенем залученням до навчання дорослого населення віком від 25 до 64 років, що свідчить про більші можливості й більшу схильність до продовження навчання людей з вищим рівнем попередньої освіти (рис. 1).

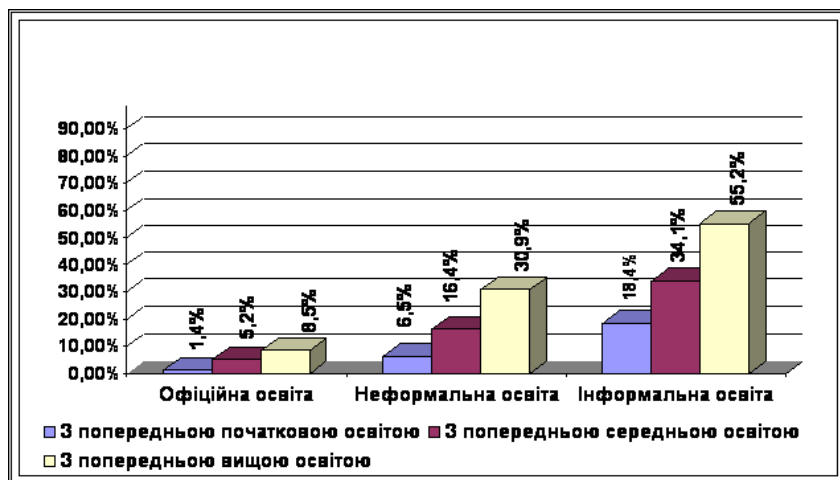

Рис. 1. Кореляція рівня попередньої освіти дорослого населення країн ЄС із залученістю до різних форм здобуття освіти

Такі тенденції не залишилися поза увагою української освітнянської спільноти, яка вивчаючи успішний досвід інших країн і регіонів, активно долучається до реалізації загальноосвітніх процесів розвитку, визначають шляхи розвитку національної безперервної освіти та освіти дорослих тощо. Проблематику безперервної освіти можна умовно розділити на дві основні сфери. Перша пов'язана з побудовою системи безперервної освіти як частини соціальної практики (соціально-освітній аспект безперервної освіти), друга – із процесом засвоєння людиною нового життєвого, соціального, професійного досвіду та можливість його дисемінації.

Саме тому в другій половині 90-х років ХХ ст. у сфері освіти

дорослих було проголошено сполучення принципу безперервності освіти із принципом навчання протягом життя і формуванням суспільства знань. Тим самим зроблена спроба закріпити у суспільній свідомості розуміння взаємної відповідальності суспільства, держави й особистості за розвиток освітніх процесів.

Роль освіти дорослих у соціально-економічному розвитку суспільства полягає у забезпеченні позитивних результатів соціальних змін та впливає із її соціальних функцій. На сучасному етапі розвитку суспільства йдеться про три види освітньої діяльності дорослих: формальна освіта, яка завершується видачею загальнонавчального диплома або атестата; неформальна освіта – здійснюється в освітніх установах або громадських організаціях, а також під час індивідуальних занять і зазвичай не супроводжується отриманням документа; інформальна освіта – індивідуальна пізнавальна діяльність (життєвий досвід), яка супроводжує повсякденне життя та необов'язково має цілеспрямований характер.

Становлення андрагогіки як самостійної науки, що займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти і виховання дорослих, відбувалося в 50-70-х роках минулого століття. Воно пов'язане з іменами вчених: М. Ноулза, Р. Сміта, П. Джарвіса, Д. Савічевича, Б. Самоловчева, Ф. Пеггелера, Т. Тен Хаге, Л. Турса та ін. Різноманітні аспекти навчання дорослої людини відображені й в дослідженнях українських вчених: І. Аносова, С. Батишева, Н. Дем'яненко, С. Змєєва, І. Зязюна, В. Ледньова, В. Лугового, Н. Нічкало, Т. Шадріної та багатьох інших. Аналіз праць цих учених свідчить про те, що освіта дорослих в Україні є перспективним напрямом розвитку неперервної освіти впродовж життя.

М. Ноулз назвав андрагогіку «мистецтвом і наукою допомоги дорослим у навчанні...», «системою положень...» про дорослих, які навчаються та як таку, що необхідно застосовувати диференційовано «...до різних дорослих людей відповідно до ситуації...» [9]. Польський науковець Л. Турос вважає, що андрагогіка – «...наука про цілі, етапи, умови, результати і закономірності свідомого та цілеспрямованого розвитку, організованої освіти і виховання дорослих людей, а також самоосвіти і самовиховання...» [10].

На початку XXI століття соціально-економічні перетворення в Україні зумовили суттєві зміни в неперервній освіті. Освітньо-педагогічні зміни в національному масштабі відбуваються у контексті загальноцивілізаційних трансформацій, зумовлених широким розповсюдженням нових освітніх технологій, заснованих на використанні можливостей і потреб людини в її особистісному розвитку. За таких умов має місце оновлення змісту неперервної освіти дорослих, а також професійної освіти, які повинні стати засобом особистісного і професійного розвитку дорослої людини.

Освіта дорослих знаходиться в центрі уваги сучасної педагогічної науки. Так, на думку І. Зязюна, «...філософсько-педагогічна ідея

неперервної освіти – це передусім усвідомлення освіти як процесу, що охоплює все життя людини; невинне цілеспрямоване засвоєння людиною соціокультурного досвіду з використанням усіх ланок існуючої освітньої системи; дотримання означеного принципу організації освіти, освітньої політики, спрямованої на створення умов для навчання людини впродовж усього її життя...» [4, с. 167-176.]

На думку Ю. Кулюткіна, освіта дорослих на сучасному етапі повинна сприяти утвердженню особистості, як найвищої цінності суспільства, виступати гарантом проти її знеособлення в умовах ринкової економіки, надати можливість самореалізації у професійній діяльності, на практиці реалізувати гуманістичну спрямованість сучасної освіти. Водночас, І. Аносов зазначає, що «...нові підходи в освіті дорослих передбачають формування нової, інформаційної культури особистості ця доросла особистість визначає освітню необхідність загальної переорієнтації в освітньому і життєвому просторі...» [1, с. 82].

Для визначення поняття безперервної освіти використовується низка термінів. У сучасній літературі можна зустріти такі стійкі сполучення: «освіта дорослих» (adult education); «освіта протягом життя» (lifelong education); «подальша освіта» (further education); «продовжена освіта» (continuing education); «перманентна освіта» (permanent education); «відновлювана освіта» (recurrent education); «навчання протягом життя» (lifelong learning). У кожному з цих термінів зроблено акцент на певній стороні явища, але загальною є, на нашу думку, ідея необхідності довічної незавершеності освіти для дорослої людини.

Поняття «освіта дорослих» трактується сучасними науковцями досить неоднозначно. Але найчастіше вона розглядається як складова системи освіти, її відносно відокремлений підрозділ, основним завданням якого є сприяння всебічному розвитку людини в період її самостійного життя. Так, М. Ноулз [9, с. 43] поняття «освіта дорослих» розглядає в трьох значеннях: у широкому – процес навчання дорослих; у вузькому – комплекс організованих дій щодо навчання дорослих; як об'єднання всіх цих процесів та дії в ідею, яка реалізується в соціальній практиці.

Р. Даве зазначає, що неперервна освіта – це процес особистісного, соціального і професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний із метою удосконалення якості життя як індивідів, так і їхніх спільнот. Це всеосяжна об'єднуюча ідея, що включає формальне, інформальне і неформальне навчання, здійснюване з метою набуття й удосконалення просвітництва, а також досягнення найбільш повного розвитку різноманітних сторін життя на різних її щаблях. Вона пов'язана як із розвитком особистості, так і з соціальним прогресом [11]. Є. Огарев та В. Онушкін вважають освіту дорослих соціальним інститутом, що продовжує процес перетворення існуючого в суспільстві соціально-культурного досвіду в надбання всіх його членів і через це забезпечує довічне збагачення творчого потенціалу особистості [5]. Багатий і різноманітний життєвий досвід дорослої людини є самостійним джерелом

знань і потребує індивідуалізації навчання. Навчання дорослих передбачає урахування обов'язкового досвіду та його особливостей, головними серед яких є: вікові психічні та професійні особливості; наявність певного освітнього рівня; власний життєвий досвід; наявність потреби та мотивів в знаннях, але задля отримання власної вигоди та досягнення успіху від засвоєння матеріалу.

Головними умовами підвищення рівня освіти дорослих є: зростання мотиваційної складової навчання; наближення освіти до реалій соціального життя; партнерство навчальних закладів з громадянсько-соціальними інституціями та засобами масової інформації з метою створення освітніх ресурсів; гуманітаризація освіти, яка є умовою формування глобального мислення, що дозволить людині вирішувати проблеми розвитку суспільства; відхід від формальної структури освіти дорослих. Освіта дорослих, на нашу думку, ґрунтується на двох головних аспектах: особистісному, що сприяє особистісному та професійному розвитку індивіда та соціальному, сутність якого полягає в розвитку людини як суб'єкта соціальної взаємодії, підвищенні її ролі у соціально-економічному розвитку суспільства.

Забезпечення неперервності освіти та її спрямованості на професійний і особистісний розвиток людини в умовах інформаційного суспільства не можна уявити без використання нових інноваційних та ІТ-технологій. Водночас, інформаційне суспільство створює можливості сталого розвитку тільки тим дорослим людям, які мають певну інформаційну культуру, оскільки розвинутим комплексом освітніх послуг можуть скористатися люди, котрі мають знання, достатні для використання в освітніх цілях сучасних ІТ-технологій.

Дистанційне навчання в освіті дорослих можна розглядати як форму реалізації нового соціально-педагогічного принципу в організації освіти і принципу синергетичності, оскільки така форма навчання сприяє відкритості системи освіти, реалізації сучасного принципу «освіта без кордонів». Така організація освіти дорослих буде надавати людині впевненості у майбутній професійній діяльності, сприяти реалізації можливості навчатися протягом життя. Саме тому, технологічні засоби підтримки освіти дорослих повинні бути доступні у розумінні можливості одержання необхідної інформації або освітніх послуг у будь-який час і за будь-яких соціокультурних умов. Технологічні засоби навчання допомагають дорослій людині забезпечувати можливість індивідуалізації процесу освоєння нових знань.

Важливою умовою ефективної організації процесу навчання дорослих є створення сприятливої психологічної атмосфери навчання, яка характеризується, перш за все, взаємною повагою учасників процесу навчання, доброзичливими відносинами між ними, взаємодопомогою та співпрацею, а також наявність науково-методичного супроводу цих процесів.

Особливістю навчально-методичних матеріалів для навчання

дорослих є, на нашу думку, їх зорієнтованість на самостійну діяльність тих, хто навчається, що висуває певні вимоги до змісту та оформлення цих матеріалів, зокрема: навчальні матеріали повинні мати такий обсяг інформації, який дає би можливість людині, що навчається, за мінімальної допомоги викладача оволодіти необхідними йому знаннями, вміннями, навичками та якостями; навчально-методичні матеріали повинні містити систему опорних орієнтирів. Їх завдання - допомогти оперативної складати загальне уявлення про предмет, який вивчається; вільно орієнтуватися в розміщенні навчального матеріалу, швидко знаходити необхідну інформацію. Водночас, навчально-методичні матеріали для навчання дорослих обов'язково повинні мати систему запитань, дидактичних завдань і вправ для самоконтролю, а також бути чітко сформульовані й мати зразки відповідей або вказівок для їх розв'язання.

Китайський енциклопедист Сюнь-Цен (313-238 рр. до н. е.) свого часу сказав: «Учитися потрібно все життя, до останнього подиху» і ми підтримуємо, що це твердження може стати гаслом освіти впродовж життя. Питання неперервної освіти залишається актуальним і сьогодні – доросла й професійно сформована вже людина має продовжувати постійно навчатися, саморозвиватися. Питання розвитку освіти дорослих як самостійної галузі знань, теорії та методики навчання дорослого населення (андрагогіки) та складової національної системи неперервної освіти продовжують досліджуватися науковцями. Це зумовлено необхідністю вдосконалення цієї галузі. Андрагогіка є реальною науковою базою для навчання дорослих і сприяє подальшому розвитку всієї системи освіти, формуванню системи наук, які в комплексі розглядатимуть різні аспекти процесу навчання людини протягом життя.

Отже, освіта дорослих на національному рівні має бути визначена як повноправне освітнє поле з відповідною увагою до контролю й перевірки якості та забезпеченням визнання різноманітних форм освіти. На часі розробка Концепції та Програми розвитку в Україні системи освіти протягом життя, в яких, на нашу думку, мають бути положення щодо зв'язку національних моделей освіти дорослих з європейською структурою кваліфікацій, збільшення порівнянності й прозорості, а також створення критеріїв та механізмів визнання й ствердження неформальних видів освіти в навчальній та професійній діяльності.

Література

1. Аносов І.П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект : монографія / І.П. Аносов. – К.: ТВІМ Івтер, 2003. – 391 с.
2. Гартеншлягер У. Навчання протягом життя для всієї Європи: чому для європейського сусідства важливим є навчання дорослих / У. Гартеншлягер, Є. Сиреліус // Освіта дорослих як фактор соціалізації і соціального захисту в сучасному суспільстві: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Черкаси, 2010. – С. 49.
3. Гончаренко С. Дидактичні аспекти освіти дорослих / С. Гончаренко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2009. – Вип. 1. – С. 72.

4. Зязюн І. А. Філософія неперервної професійної освіти і сучасні психолого-педагогічні парадигми / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 167–276.

5. Онушкин В.Г. Образование взрослых: междисциплинарный словарь терминологии / В.Г. Онушкин, Е.И. Огарев. – СПб.; Воронеж : РАО ИОВ, 1995. – 232 с.

6. Making a European area of lifelong learning a reality [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 15.09.14 <<http://ec.europa.eu/education/>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

7. European Employment Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 15.09.14 <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&lang=en>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

8. Quality Report on the European Union Labour Force Survey 2007. – http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-09-0/EN/KS-RA-09-015-EN.PDF.

9. Knowles M.S. The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy / M.S. Knowles. – Chicago, 1980. – с. 43, 59.

10. Turos L. Andragogika. Zarus teorii Oswiaty I wychowania doroseych / L. Turos. – Warszawa, PWN, 1978. – Wyd. II. – С. 23.

11. Dave R.H. Foundations of lifelong education / R.H. Dave. – Oxford: Published for the UNESCO Institute for Education by Pergamon Press, 1976. – 382 p.

Chernyshova Eugenia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, First Vice-rector on Scientific and Methodological Work of the SHEI «University of Educational Management» of NAPS of Ukraine
E-mail: eugenia.chernyshova@gmail.com

EDUCATION OF ADULTS AS CONSTITUENT NATIONAL SYSTEM OF CONTINUOUS EDUCATION

Summary. *The article deals with the the continuity of education that serves the modern cultural and educational context as an idea, the principle of learning, the quality of the educational process for human development. It is proved that the idea of continuing education was originated long ago, had a long period of development and implementation of educational and pedagogical reality in European environment and implementation tendencies of the aforementioned processes in the context of adult education.*

Keywords: *socio-economic development, continuous education, adult education, generation of knowledge, the principle of lifelong learning.*

Bibliography

1. Anosov I.P. Suchasnyi osvithnyi process: antropologichniy aspect: monografia / I.P. Anosov. – K.: TVIM Ivter, 2003. – 391 s.

2. Gartenshliager U. Navchannya protyagom shittya dlya vsiei Europe: chomy dlya evropeyskogo susidstva vachlyvym e navchannya doroslych / U. Gartenshlyager, E. Surelius // Osvita doroslych yak factor socializacii I socialnogo zachystu v suchasnomy suspilstvi: Materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferencii. – Cherkasy, 2010. – s. 49.

3. Goncharenko S. Dydactychni aspekty osvitu doroslych / S. Goncharenko // Osvita

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. Випуск 2 (9) 2014

doroslych: teoria, dosvid, perspektivyy. – 2009. – Vip. 1. – S. 72.

4. Zyazun I.A. Filosofiya neperervnoi profesiynoi osvity i suchasny psychologo-pedagogogichny paradygmy/ I.A. Zyazun // Neperervna profesiyna osvita: filosofiya, pedagogichny paradygmy, prognoz: Monografia. – K.: Naukova dumka, 2003. – S. 167-276.

5. Onushkin V.G. Obrazovanie vzroslych: mezhdisciplinarniy slovar terminologii / V.G. Onushkin, E.I. Ogarev. – SPb. ; Voronezh: RAO IOB, 1995. – 232 s.

6. Making a European area of lifelong learning a reality. – <http://ec.europa.eu/education/> Zagol. z ekranu. – Mova angl.

7. European Employment Strategy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: 15.09.14 <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=101&lang=en>>. – Zagol. z ekranu. – Mova angl.

8. Quality Report on the European Union Labour Force Survey 2007 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: 15.09.2014 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-09-0/EN/KS-RA-09-015-EN.PDF>. – Zagol. z ekranu. – Mova angl.

9. Knowles M.S. The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy / M.S. Knowles. – Chicago, 1980. – C. 43, 59.

10. Turos L. Andragogika. Zarus teorii osvity i vychovania doroseych / L. Turos. – Warszawa, PWN, 1978. – Wyd. II. – C. 23.

11. Dave R.H. Foundations of lifelong education / R.H. Dave. – Oxford: Published for the UNESCO Institute for Education by Pergamon Press, 1976. – 382 p.